

Ritoókné Szalay Ágnes

A VESZPRÉMI CAMENA

A Budát és Bécset szellemi szálakkal összekötő Sodalitas Litteraria Danubiana működéséről máig alapvető Ábel Jenő több mint százéves tanulmánya.¹ Amit a filológia az azt követő fél évszázadban a kérdés körül napvilágra hozott, azt összegezte Horváth János. Őva a túlértékeléstől és lehervasztva a talán túlságosan is nagy várakozást, az írta: „az egész Sodalitasnak nagyobb volt a füstje, mint a pecsenyéje.”² Újabb ötven év után Klaniczay Tibor vette revízió alá a témát és az időközben közzétett újabb kutatási eredményeket. A Dunai Tudós Társaságot ő beillesztette abba a sorba, amelyet Celtis építgetett mint egy láncsort végig Európán, és amelynek kezdete Pomponio Leto Academia Romanájához kapcsolható.³

A Sodalitas Danubiana első elnöke – princepse – az ifjabb Vitéz János volt. Hogy az „unanimi sodales” választása miért éppen őrá esett, az már Ábel Jenőnek problémát jelentett. Elvetette annak valószínűségét, hogy mint a bécsi püspökség adminisztrátora és egyben veszprémi püspök, a kettős egyházi méltóság mintegy kapocs lett volna a két ország között. Már maga az a tény, hogy a társaság elnökéül választotta – Ábel szerint –, bizonyítja kapcsolatát a humanizmussal. Jóllehet irodalmi működéséről nem tudott, elfogadta Galeotto Marzio közlését, aki azt írta róla, hogy „in studiis humanitatis eruditus” volt. Ábel ide sorolja még azt is, hogy az ismert humanista Balbus Jeromost melegen támogatta, valamint rokonai közül is többet Olaszországban a humanizmus szellemében neveltetett. Ábel ismert és fölhasznált minden forrást, amihez hozzáférhetett, tanulmányának ifjabb Vitéz Jánosról szóló része mégis vérszegény. Úgy tetszik, érvelésével saját magát sem sikerült meggyőznie. Fraknoi Vilmos Vitéz-portréja a vatikáni diplomatával foglalkozik.⁴ A Mátyás király és a római Kúria közötti bonyolult diplomáciai cselszövényeknek hol vezetője-, hol meg áldozataként bemutatott szentszéki orator humanista működéséről ő sem talált újabb emlékeket.

Száz év után sincs könnyű helyzetben az, aki a Vitéz család második generációjának a közéletben szereplő egyes tagjaira vonatkozó kutatásokat végez.

A szlavóniai levéltári anyag, az akkori ország más részeihez képest, viszonylag gazdag állapotban maradt fenn, és publikálva is van. Mégis, hogy az ifjabb Vitéz János és a két Vitéz Mihály között valamiféle vérrokonság, „consanguinitas” volt, hogy egymásnak nagybátyjai, illetve unokaöccsei – ezen túl a kutatásban nem juthatunk. Ugyanez vonatkozik az esztergomi érsekkel való kapcsolatukra. Az ifjú Vitéz Jánosról sem tudunk többet e vonatkozásban, mint amit Galeotto ír róla, vagyis hogy mind az esztergomi érseknek, mind Janus pécsi püspöknek rokona volt. Galeottonak hálásak lehetünk néhány karakterisztikus jellemvonás közléséért is. Azt írja róla, hogy gyors észjárású volt, ez még lehetne közhely is, de az már bizonyosan a személyre illik, hogy a szép, magas termetű férfi korán öszült.⁵

Egyházi pályája a jó értelemben vett nepotizmus, az érseknek a tehetséges unokaöcsöt támogató gondoskodásával indult. A családi fészek, a zágrábi egyház kanonokságának jóvedelméből folytatta tanulmányait Bolognában (1463–1466). Megürülve közben a mindig is Vitéz rendelkezésében lévő váradi prépostság, most már ezt bírva nyerte el az ifjabb Vitéz Padovában az egyházjogi doktorátust (1468).⁶ A családot sújtó vészterhes 1472-es esztendő után egy ideig nem hallunk róla. Fraknoi kutatásainak köszönhetően 1476-tól megszorodnak a rá vonatkozó adatok. Mátyás követe volt, előbb csak alkalmasszerűen, 1480-tól állandó ügyvivőként a Szentszéknél. Kiváló egyházjogász volt, jól beszélt olaszul is. Megpróbálta a király érdekeit úgy képviselni, hogy közben a Vatikán jóindulatát se veszítse el az éppen képviselt ügyben. Olykor mindkét fél neheztelését magára vonta. A király általában bízott benne, 1481-ben megkapta a gazdag szerémi püspökséget, majd 1489 nyarán a veszprémit. Majdnem másfél évtizedet töltött Rómában, ott érte a király halálának híre is. A trónviszályban, veszprémi püspökségét megmentendő, Miksa mellé állt. Jutalmul elnyerte a bécsi püspökség adminisztratíváját. Ettől kezdve Veszprémben, illetve Bécsben tartózkodott.

Vitéz veszprémi rezidenciáján vendégeskedett 1493/94 telén Girolamo Balbi, akinek a Sodalitas Danubiana létrehozásában is szerep jutott. Ezt a látogatást meg kellett előznie egy korábbi ismeretségnek, amelynek helyéről és idejéről pontos ismereteink nincsenek. Kénytelenek vagyunk föltételezésekre hagyatkozni. Az alacsony sorból a gurki püspökségbe emelkedő, majd életét talán a velencei szegények kórházában végző Balbi pályájának nagy irodalma van.⁷ 1485-ben tűnt föl Párizsban, ahol jövevény létére tüstént följelentette az egyetem vezetőségének a már korábban is ott működő Guillaume Tardifot. Szakmai vitájuk azért fajult idáig, mert nem értettek egyet a latin grammatika bizonyos kérdéseiben. Hogy milyen körben mozgott ebben az időben Párizsban, arról egymást követő versesköteteiből szerezhetünk tudomást. 1487 első felében jelent meg első kötete, ezt követte a második 1488 tavaszán.⁸ Az ajánlásokkal a franciaországi közélet vezető arisztokrata politikusait tisztelte meg. Verseit a szellemi arisztokráciához vagy ellenük írta. Robert Gaguin a nekünk is legtöbbször mondó név közöttük. E versekből azt is megtudjuk, hogy korábbi tanulmányainak mestere Lucas Ripa volt.⁹ Egy helyen mint praceptorát, másutt mint verseinek szigorú cenzorát említi. Ripa 1468-tól volt a grammatika és poézis

tanára Ferrarában. Balbi valamennyi időt mindenesetre az ő keze alatt töltött az 1480-as évek eleje táján a ferrarai Studióban. Hogy a praeceptortól mit tanult, hogy kik voltak ott akkor azok az olvasott modern költők, akiken a poézis mesterségbeli titkait tanulmányozták, azt elmondja Balbi második kötetének Carolus Guillart szenátorhoz szóló ajánlóversében. Ez a formailag igen sikerült alkotása, amelyben a versus serpentinit alkalmazó disztichon ötször fog közre refénszerűen öt-öt disztichont, így kezdődik:

Navita solva ratem, zephyros dabit aura secundos
Aura dabit zephyros, navita solve ratem.

A vers mondanivalója az, hogy sok vész űzte hajócskáját a kormányos (Balbi) végre biztos helyre kormányozza, oda, ahol a szent hegy tövén fakadó múzsaák forrásánál immár vele együtt méltó fogadtatásra találnak a „novi poetæ”. Itt van Titus, aki Philliroét gyászolja, továbbá

Concinit hic Janus, patrium qui primus ad Histrum
Duxit laurigeras ex Helicone deas.

A „fehér hónál ragyogóbb” Carbo itt szórja be virággal kedvese, Fontanina haját. Ripa is itt zengi hősénekeit a polgárháborúról.¹⁰ Tito Strozzi, Janus, Lodovico Carbo és Lucas Ripa valamennyien ferrarai kortárs költők voltak, akiket Balbi magával hozott a párizsi humanisták körébe. A kikötő idilli hangulata nem sokáig tartott. Balbi körül, mint később olyan sokszor, hamarosan megromlott a levegő. Két újabban érkezett olasz humanista, Fausto Andrelini és Cornelio Vitelli, valamint az időközben alaposan megsértett franciák is támadták vagy visszaütöttek. Az ádáz küzdelemben oldalvágások érték Balbit származása, korábbi élete miatt, de a fő csapásokat irodalmi működésére mérték. Szemére hányták, hogy művei részben ókori szerzőkből, részben kortárs költőkből összetákolt elemekből állnak. Ráismertek ugyanis az Octavio Cleophilótól és Tito Strozziótól összelopkodott sorokra. Ha ezeket műveiről lehántjuk, ott marad a varjú, amelyik szépen festett idegen tollakkal ékeskedik, írta róla Fausto Andrelini.¹¹

Ami Balbi költői technikáját illeti, arról meg kell állapítani, hogy ő saját opuszát sem kímélte. Bár értelmezhetjük ezt a humanistáktól megengedett, sőt ajánlott utánzás egy már beteges elfajulásaként is. Már Retzer, Balbi verseinek kiadója észrevette, hogy a költő rendszeresen kölcsönzött önmagától, korábbi verseit átirta, ha új célra használta föl valamelyiket.¹² A kortársak vádjai és Retzer nyomán indulva Godelieve Tournoy-Thoen egy tanulmányban bőséges példaanyagon mutatja be a plágiumgyűjteményt.¹³ Nemcsak Octavio Cleophilótól, Strozziótól kölcsönzött, hanem ádáz ellenségétől, Fausto Andrelinitől is. A vizsgálatot tovább lehetne folytatni, mert első olvasatra is föltűnnek a további idegen tollak, ha a munka egyáltalán megérné a fáradságot. Számunkra annyi mindenképpen érdekes, hogy Janustól is bőségesen kölcsönzött! Viharúzott hajóján a pannon költő versei is Párizsba érkeztek, legalábbis azok, amelyeket

Ferrarában a század végén ismertek. Hosszabb részeket kölcsönzött Balbi a Strozzi-Janus költői versengésből (*El.* II. 8), a Porcelliónak szóló versből (*Ep.* II. 18) és a Marsilio Ficinóra írt epigrammából (*Ep.* I. 236).¹⁴

E jámbor verskölcsönzések csak gyarapították az érvek gyűjteményét, amellyel ellenségei Balbit támadták. Egyre újabb viharok kerekedtek körülötte, itt volt az ideje, hogy űzött hajójának új kikötőt keressen.

1487 tavaszán a francia király udvarába érkezett Mátyás király követe, Filipecz váradi püspök és titkos kancellár. Majd száz lovas kísérte, akik nem annyira őt, mint a gazdag ajándékokat biztosították a hosszú úton. A tét nagy volt, Mátyás a francia őrizetben lévő Dzsem herceget szeretne megszerezni, hogy vele a török szultánt sakkan tarthassa. A tárgyalások nehezen haladtak, a követség az egész nyarat Franciaországban töltötte. Követték az udvart, így ország-világ láthatta és bizonyára élvezte a magyar király bőkezű gazdagságát.¹⁵ A legjobb körökben forgó Balbi, aki akkor már nem érezhette jól magát az ellenséges környezetben, új pártfogót sejtett. Éppen sajtó alá rendezett *Somnium Scipionis*-kommentárjához hozzácsapta sebtiben összetakolt hősénekét: *De laudibus bellicis regis Pannoniæ carmen*. A sietség meg a saját megszokott költői gyakorlata miatt is bőven kölcsönzött az e műfajban nála jóval gyakorlottabb szerzőktől: Vergilius, Statius, Claudianus és Sidonius műveiből. Alkotása, mint az Gilbert Tournoy meggyőzően bizonyítja, 1488 elején már el is hagyta a párizsi nyomdát.¹⁶

Hogy Balbi ekkortájt már fölfigyelt Magyarországra, arra más jelből is következtethetünk. Tournoy akadt rá arra a Balbi környezetéből származó levélre, amely azt tanúsítja, hogy a „laudes Ungarorum regis carminibus herois decantatas”-t egy időben jelentette meg verseinek második gyűjteményével. Az pedig az 1488-as év első fele. E második gyűjteményben van egy vers, amely Retzer kiadásában nem található, így elkerülte az érdeklődők figyelmét.¹⁷ A vers a magyar király követéhez szól:

Ad oratorem Pannonium

Olim Palladie musas aluistis Athene
Larigerosque tulit Grecia clara viros.
Nunc chorus Aonium tecum demigrat ad undas
Danubii et properat visere Pannonias
Iam Phebus Cirrham liquit Nysamque Lyeus
Iunctus Meoniis iam fluit Hister aquis.

Filipecz személye sokkal ismertebb annál, hogy ne érezzük: ez a vers nem neki szól! Törekvő, hűséges diplomata és gondos egyházkormányzó volt, de hogy műzsafi lett volna, azt nehezen állíthatjuk róla. Hogy ki a vers címzettje, nem tudjuk, bár az „orator Pannonius” eléggé szűkre szabja a találgatások lehetőségét. Filipecznek megbízatásában követársa nem volt. Őelőtte Franciaországban Sánkfalvi Antal járt ilyen minőségben 1486-ban. A műzákkal ő sem tartott szorosabb kapcsolatot. Ha mégis ő lett volna a címzett, akkor a vers már a korábbi, 1487-es gyűjteménybe belekerült volna. Tehát csak annyit állíthatunk,

hogy Balbi számára a távoli Magyarország az 1480-as évek végén a mesés gazdagság és a műzsák áhított azilumát ígérte.

Balbi életrajzaiban újra meg újra előjön az az adat, hogy ő Rómában Pomponio Leto tanítványa volt. Valóban két verset is írt hozzá, az egyikben praceptoraként említi.¹⁸ Mindkettő az 1494-ben kiadott versgyűjteményében fordul elő először.¹⁹ Ha ifjabb éveiben lett volna alkalma az Academiát látogatni, azt már korábbi verskötetekben is megemléltette volna. Gaguinék is másként fogadták volna Leto sodalisát, mint a derék Lucas Ripa tanítványát. Bizonyos, hogy Pomponióval első verseskötetének lezárása után ismerkedett meg, valamikor 1487 után. Egy 1499-ben írt versében említi, hogy már tizenkét éve nem járt otthon.²⁰ Ez az adat is 1487-es itáliai útját valószínűsíti. Ekkor járhatott Rómában is. A harmincadik évén innen lévő férfi a nála egy emberöltővel idősebb humanisták bálványát nyugodtan nevezhette praceptorának.

Rómában ezekben az években a magyar király oratora, az ifjabb Vitéz János nagy házat vitt. Ahogyan egykor őt taníttatta nagybátyja, úgy gondoskodott most ő unokaöccseiről. A fiúk a Pomponio Leto-tanítvány Antonio Mancinelli iskolájában tanultak. Csaknem másfél évtizedes római szereplése és a gazdag szerémi püspökség teremtette lehetőségek sokak számára ismertté és vonzóvá tették környezetét. Ha Balbi ekkor járt Rómában, akkor a Párizsban megcsillant remény itt kézzelfoghatóbbá, emberközelibbé vált. Még az sem kizárható, hogy a már összeállított verskötetbe becsúsztatta a magyar király (római) oratorához írt verset, és így adta nyomdába.

Annyi bizonyos, hogy néhány ismeretlenségbe vesző év után Balbi bárkája a veszprémi kikötőben vetett horgonyt. A képes beszéd azért helyénvaló, mert őtőle magától származik. Elővette már korábban is jól szolgált ajánlóversét; ezúttal a jövő reménységének, az unokaöcsnek, „Michali Vitezio” (!) címezte:

Navita solve ratem, zephyros dabit aura secundos
Aura dabit zephyros, navita solve ratem.

Egyébként a verset egy kicsit modernizálta, sorokat kicserélt benne, és nyilván a helyi igényeknek megfelelően változtatott a „novi poetæ” választékán is. Strozzi, Carbo és Ripa változtatás nélkül maradtak. Janus, ki tudja, miért, új formát kapott:

Hic patrium commiscet aquis Permesidos Histrum
Janus meonio doctior ore loqui.

Ebbe a részbe beletoldott még egy disztichont:

Odasius veteres cantat resupinus amores
Maternaque sacer cosmicus arte viget.²¹

A padovai Lodovico Odassit személyesen is ismerhették Veszprémben, és benne a nagyon népszerű Perotti-mű, a *Cornucopiae* kiadóját meg nagyon

becsülhették. Figyelmet érdemel mint új szerző, Firmicus Maternus említése. A legkeresettebb ókori asztrológiai kézikönyv, egyébként prózai munka, besorol-
tatik a „poetæ novi” közé. Nem lévén sem új, sem költő, nyilván csak azért, mert
ezt olvasták a legtöbbet. És talán Janus verseit. Legalábbis egy másik Vitéz
Jánoshoz írt versében az a vágya, hogy Janus után másodikként ő nyerje el a
pálmát vendéglátójától.

Mindezt 1494-ben Bécsben kiadott versgyűjteményéből tudjuk, amely tele van
a veszprémi telelés emlékeivel.²² A vendégeskedést a püspök sümegi nyaraló-
jában kezdte. Innen írta præceptorának, Letónak Rómába verses levelét. A hideg
északról Rómába vágyik, és a békák brekegése is zavarja:

Ille pius vates purique Heliconis alumnus
Heu iacet arctois qua furit Ister aquis
Proque Helicone bibit cenosi gurgitis undam
Aut ubi limosis rana coaxat aquis.

A fanyalgás első részét Ovidius óta visszhangozzák a hidegebb tájakra került
költők. Ami a békákat illeti, az a ferrarai kelléktárból való. A sok ágra szakadó
Pó torkolatvidékén együtt koncerteztek a ferrarai vatesek második és harmadik
nemzedékével. Illett is róluk megemlékezni. Vannak versek az ifjú Vitéz
Mihályhoz is, egyikkel korábban Robert Gaguin tisztelte meg. Még korábban
pedig Strozzi ünnepelte vele Janust!

Az ajánlóvers, a „Navita solve ratem” mindkét változatában kétcsúcsú hegy
tövében fakad a műzsák ihletadó forrása. Ez sem Balbi ötlete. Van viszont egy
verse, amely egészen a veszprémi környezetre utal.²³ Vitéz Jánoshoz szól, egy ku-
tat ír le benne:

Unde rear sacrum, præsul mitissime, fontem
Prosiluisse novo per loca culta sinu.

A „loca culta” és a „novo sinu” arra utal, hogy a forrást új kútba foglalták, és
a környékét is megszépítették. Annyira, hogy ide gyűlnek a Naiadok, ebben
mártózik meg Hylas is. Megmossa benne szárnyacskáit Amor, és megpihen
mellette Venus, miként felüdül benne Diana. A szatírok víg csapata is itt úzi el
szomját. De odahagyják a Helicont ezután a Camenák is, hogy Castalia helyett
e forrásból igyanak.

E közhelysorozatra megint valóságérzetet keltő, tapintható közlést tartalmazó
befejező sorok következnek. Ezek egyben válaszolnak az első két sorban fölített
kérdésre:

Ut reor eversa formosus aquarius urna
Has tibi de supero vertice misit aquas.

Azaz egy ifjú vízöntő megdöntött urnájából csobog alá a víz. A formosust
ifjúnak értem, a költői nyelv ezt sugallja. Egy, a vállán urnát tartó vízöntő

szoboralakra gondolhatnánk. Ilyenek Rómában szép számmal kerültek elő ezekben az években.²⁴ A szerémi, majd veszprémi püspök vásárolhatott magának ilyet. Vagy megrendelést adhatott egy szobrásznak, hogy elképzelését megmintázza. Mielőtt messzire ragadtatnánk magunkat a föltételezésekben, jó, ha tudjuk, hogy az asztrológiai irodalomban a Vízöntő megszemélyesítője: Aquarius, aki általában Iuvenis, vállán az inflexa urna vagy úgy általában „in vertice urna”, és ebből árad a csillagképnek megfelelő csapadék. A két utolsó verssor alapján csak annyi bizonyos, hogy a veszprémi kút leírásánál Balbi, mecénása ízlésének megfelelően, az asztrológiai szaknyelvet alkalmazta, úgy, ahogyan ez Maniliusnál és az említett Firmicus Maternusnál található.²⁵

Az első két sor olyan plasztikus leírást ad a műalkotásról, hogy kedvet érzünk a kút azonosítására. Minthogy az életet jelentő források, hacsak durva beavatkozás el nem rontja a természet művét, századokon át ugyanazon a helyen található, a vállalkozás nem látszik reménytelennek. Solymosi László és Tóth Sándor forrás- és helyismeretének segítségével a középkori oklevelekből is jól ismert Káma-kútra gondolhatunk.²⁶ Ez a vártól ezerlépésnyire van, egy kis hegy lábánál. A középkorban is, később is a közelében volt a püspöki majorság. A múlt században a kút területén régészeti föltárást végeztek, erről az egykorú jelentés így számol be: „az 1863. évi ásátás alkalmával a föld mostani színén 2 öllel alább találták meg a kút régi, nagy faragott kövekből készült párkányát – ezen alul egy másik még sokkal régebbi fapárkány volt és van, melynek fája koromfekete és kőkemény – a kőpárkány egyik darabjára bevésve ezen betűk találtattak Z.O.D.R.M.C = 1100 – hogy a mostani meglehetősen egyenes helyen völgy volt, mutatja az, hogy a kőpárkány alatt levő fapárkány – északi – város felüli darabjánál egy vályú van fából és még egészen ép – a föld alatt, mi arra mutat, hogy a víznek kifolyni kellett, és hogy oda itatni jártak, s a kút körül 2–21/3° mélységben tölgyfa törzsek és gyökök találtattak és falmaradványok, pedig mast azan völgytől, mellyel összekötve lehetett, legalább három öllel magasabban fekszik.”²⁷

Tehát a hegy lábánál, jóval a mai szint alatt volt valaha a kút. Östölgyes vette körül, ide jártak itatni a környéken legeltető pásztorok. Igazi bukolikus táj. Az épületmaradványok arra mutatnak, hogy a kút fölött tetőzet volt, talán valami csarnokszerű építmény. A kút faragott kőpárkánya bizonyosan 1500 előtt készült. Ha ez a kút volt a Veszprémbe települt Camena ihletet adó forrása, akkor itt jött össze a püspök baráti társasága. Itt olvasták az új költőket, közöttük a házigazda hírneves vates-rokonát, Janus Pannoniust. Olvasták persze a régieket is. És elmélyülten tanulmányozták Firmicus Maternus kézikönyvét, amint erre a versciklus két darabja is utal. Az égitestek és az egyes ember életének összekapcsolódását magyarázó kézikönyv ezekben az években nagyon kedvelt olvasmány lehetett Magyarországon. Ugyanekkor sikerült itt egy ritka teljes kéziratát a Hippolit érsek kíséretében lévő Francesco Negrinek pénzzel és ravaszsággal megkaparintania.²⁸

Jó lenne tudni, hogy kikből állott azok köre, akik a veszprémi forrásnál fölüdültek. A versek Vitéz Mihályt említik. A püspök rokoni köre, római neveltjei ma még nem ismeretesek. Galeotto, az egykori tanár, akit tanítványához

később is baráti szálak fűztek, hogyha vándorló kedve e tájra vetette, majdnem bizonyos, hogy itt talált otthont.

Ma egy versgyűjtemény, a már föl nem lelhető szépen faragott kútperem leírása és a korhadt őstölgyes emléke őrzi azt, amit e földrész nyugodtabb felén humanista baráti levelezések örökítettek át az utókorra. Esztergom, Várad, Pécs és Vác püspöki székhelyei mellett, a király halála után, Veszprém is otthont adott a humanizmusnak. Püspöke, ifjabb Vitéz János ezért nyerte el a Sodalitas Litteraria Danubiana princepsének tisztét.

JEGYZETEK

- ¹ ÁBEL Jenő, *Magyarországi humanisták és a Dunai Tudós Társaság*, Bp., 1880.
- ² HORVÁTH János, *Az irodalmi műveltség megoszlása*, Bp., 1944, 231–232.
- ³ KLANICZAY Tibor, *Celtis und die Sodalitas Litteraria per Germaniam*, in *Chloe. Beihefte zum Daphnis*, Bd. 6, *Respublica Guelpherbytana. Festschrift für Paul Raabe*, Amsterdam, 1987, 79–105.
- ⁴ FRAKNÓI Vilmos, *Ifjabb Vitéz János*, in *Századok*, 1899, 291–309, 389–410.
- ⁵ Galeottus MARTIUS Narniensis, *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae*, ed. Ladislaus JUHÁSZ, Lipsiae, 1934, 26 (*Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum*).
- ⁶ Joannes Baptista TKALČIĆ, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae*, Zagrabiae, 1894, II, 294, III, 292, 315; VERESS Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai*, Bp., 1941, 46; Andreas VERESS, *Matricula et acta Hungarorum in Universitate Patavina studentium*, Bp., 1915, 14.
- ⁷ Gerhard RILL, *Girolamo Balbi*, in *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 5, Roma, 1963, 370–374. Az irodalmat 1960-ig tartalmazza. Kritikátlanul veszi át a korábbi kutatások eredményeit. – Hermann Zsuzsanna, *Egy humanista karrierje (Balbi Jeromos)*, in *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, 2(1964), 225–243. – Ma is nélkülözhetetlen összegyűjtött műveinek bevezetőjében a rá vonatkozó adatok gyűjteménye: H. BALBI, *Opera poetica, oratoria ac politico moralia*, ed. J. de RETZER, I–II, Vindobonae, 1791–1792.
- ⁸ GW 3176, GW 3178. – Balbi párizsi működésének irodalmi termékeit kritikai vizsgálat alá vette és a megjelenési idejüket meghatározta: Gilbert TOURNOY, *The literary production of Hieronymus Balbus at Paris*, in *Gutenberg-Jahrbuch*, 1978, 70–77. A tanulmányra Klaniczay Tibor hívta föl a figyelmemet.
- ⁹ RETZER, *id. kiad.*, I, Nr. 12, 23, 25, 48, 62.
- ¹⁰ GW 3179 f. 1^b.
- ¹¹ Godelieve TOURNOY-THÉN, *La tecnica poetica di Girolamo Balbi*, in *Ecumenismo della cultura*, I, *Teoria e prassi della poetica dell'umanesimo onoranze a Giovanni Boccaccio. Atti del XII Convegno Internazionale del Centro di Studi Umanistici*, Firenze, 1981, 101–123. A tanulmány ismeretét Klaniczay Tibornak köszönöm.
- ¹² Retzer a szövegek közlésében nem következetes. Olykor figyelmeztet az ismétlésre, máskor talán az ő figyelmét is elkerülte. Van olyan vers, amelyet kétszer is közöl. Előfordul, hogy egyszerűen elhagyja az egyik változatot, még ha az bővebb volt is. Azt sem lehet tudni, hogy miért döntött hol a korábbi, hol a későbbi átirat változat közlése mellett. A kiadás filológiai vizsgálatra nem alkalmas. Mindig vissza kell menni az eredeti példányokhoz.
- ¹³ L. a 11. jegyzetet.
- ¹⁴ RETZER, *id. kiad.*, I, Nr. 77, 198, 172.
- ¹⁵ *Diplomáciai emlékek Mátyás király korából*, szerk. NAGY Iván és NYÁRY Albert, III, Bp., 1877, *passim*.
- ¹⁶ L. a 8. jegyzetet.
- ¹⁷ GW 3178 f. 8^a.
- ¹⁸ RETZER, *id. kiad.*, I, Nr. 131, 155.
- ¹⁹ GW 3181.
- ²⁰ RETZER, *id. kiad.*, I, p. 103.

- ²¹ RETZER, *id. kiad.*, I, Nr. 118.
- ²² Ebből a kötetből, pontosabban Retzer kiadásából közöl néhányat Eugenius ABEL–Stephanus HEGEDŰS, *Analecta nova ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia*, Bp., 1903, 11–14. A „Navita solve ratem” kezdetű verset „hosszú, de érdektelen költeménynek” tartja és ezért nem közli.
- ²³ RETZER, *id. kiad.*, I, Nr. 138.
- ²⁴ Balázs KAPOSSY, *Brunnenfiguren der hellenistischen und römischen Zeit*, Diss., Bern, Zürich, 1969.
- ²⁵ MANILIUS, 1, 272–273; 2, 542, 555, 561; 4, 259–272, 385, 709, 797; Firmicus MATERNUS, VIII, 29, 5.
- ²⁶ Solymosi Sándor és Tóth Sándor érdeklődő segítségét itt is megköszönöm.
- ²⁷ Pesty Frigyes kérdőívére érkezett válasz. OSZK Kézirattára Fol. H. 1114/60/496. Mikrofilmje Mf 98 – 52/60.
- ²⁸ Firmicus Maternus humanista kéziratairól Carolus SITTL a szövegkiadás bevezetőjében: Lipsiæ, 1894. Valamint W. KROLL, F. SKUTSCH, K. ZIEGLER, Lipsiæ, 1913. Ezekhez fontos kiegészítés: Giovanni MERCATI, *Ultimi contributi alla storia degli umanisti*, II, Citta del Vaticano, 1939, 64–66. Mindkét helyen a magyarországi kézitról is.

KLANICZAY-EMLÉKKÖNYV

Tanulmányok

Klaniczay Tibor emlékezetére

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE

BALASSI KIADÓ

Budapest, 1994

Szerkesztette
JANKOVICS JÓZSEF

A mutatót összeállította
HÉJJAS ESZTER

Megjelent az OKTK
„Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása”
kutatási főirány és a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával

© BALASSI KIADÓ, 1994